

Asser Historisch Tijdschrift

TIJDSCHRIFT VAN DE ASSER HISTORISCHE VERENIGING
TWEDE JAARGANG NUMMER 4 / DECEMBER 1992

Colofon

Het Asser Historisch Tijdschrift is een periodiek van de Asser Historische Vereniging en verschijnt vier maal per jaar

Hoofdredacteur:
Harry Gras

Redactieleden:
Bertus Boivin
Tjeerd Jongsma
Peter Zweegers

Redactionele ondersteuning:
Leny Hazelzet

Vormgeving en druk:
Bremer drukkerijen bv

© Asser Historische Vereniging

Redactie-adres:
Gemeente-archief van Assen
Brink 8
9401 HS Assen

Ledenadministratie:
Secretariaat Asser Historische
Vereniging
Postbus 10066
9400 CB Assen

Lidmaatschap Asser Historische
Vereniging (inclusief tijdschrift):
individueel f 30,— per jaar
gezinsabonnement f 42,50 per jaar

Illustratie omslag:
Cartouche van een plan van Giudici
uit 1809. Zie het artikel van Jongsma
(collectie Rijksarchief in Drenthe)

In dit nummer

Voor het tweede jaar stuurt ons tijdschrift u er in deze gure en donkere dagen op uit. Betrof het de vorige keer een wandeling uit 1807, deze keer is het er één van precies honderd jaar later. Aan de hand van een gedeelte uit een *Gids voor Assen en Omstreken*, verlucht met ansichtkaarten die recentelijk in het bezit kwamen van het Gemeente-archief, kunt u het stille en statige Assen van het begin van deze eeuw verkennen.

Ons nieuwe redactielid Tjeerd Jongsma verdiepte zich in de grootse plannen die koning Lodewijk Napoleon voor Assen had: het zou een stad moeten worden van 6000 inwoners en er zouden vele neoclassicistische gebouwen komen, inclusief een paleis voor de koning zelf. Er zou echter bijna niets van terecht komen. Lees en kijk hoe geheel anders Assen er had kunnen uitzien als deze koning langer geregeerd had.

Roken verkeert tegenwoordig in de taboesfeer, maar zo'n honderd jaar geleden lag dat anders. Voor de jonge Johan Fabricius was het roken van sigaren bijvoorbeeld een teken van volwassenheid. Deze en andere bijzonderheden over het roken en over bekende en minder bekende Asser tabakswinkeliers vindt u in het artikel van M. Hiemink en H. Sprik. Het vormt een onderdeel van hun onderzoek naar de Asser tabaksindustrie en sigarenhandel.

In de rubriek 'Ooggetuigen' haalt de 95-jarige heer Sperna Weiland herinneringen op uit de tijd dat hij als jonge onderwijzer naar Assen kwam, waar hij een geheel andere sfeer aantrof dan hij in Holland gewend was geweest. De rubriek 'Stille getuigen' tenslotte neemt u deze keer mee naar een wel heel geheimzinnig teken, dat zelden iemand zal zijn opgevallen, ook al is het ruim honderd jaar oud.

Tj. Jongsma

Romeinse paleizen voor Assen

De plannen van Giudici uit 1809¹

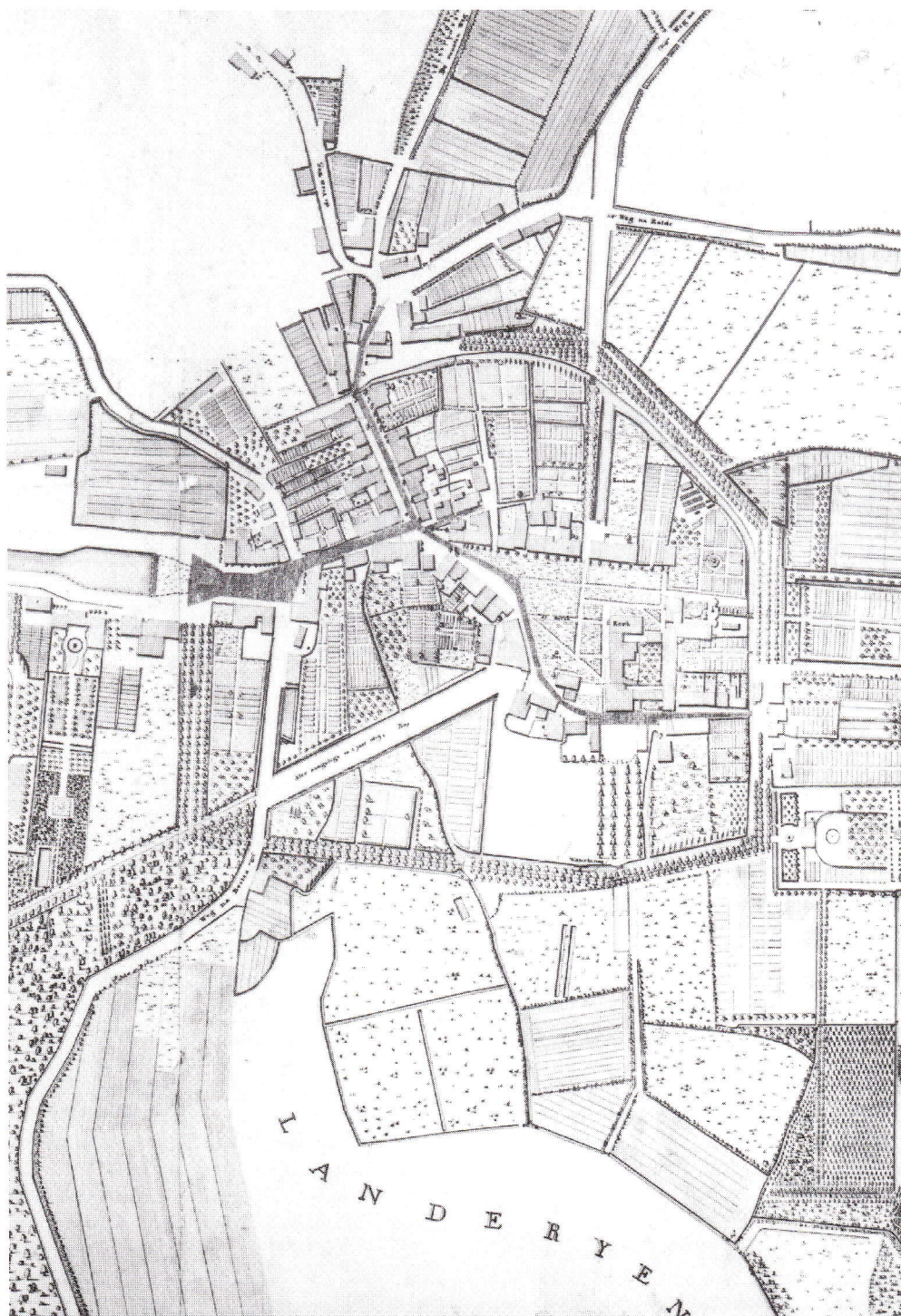

Het inwonertal van Assen steeg in de achttiende eeuw van een kleine driehonderd tot boven de zeshonderd. Dit hing samen met de ontwikkeling tot het bestuurlijke centrum van Drenthe, vooral in de tweede helft van de eeuw. Daarmee gepaard ging de uitbouw en verfraaiing van de plaats, enerzijds uit statusoverwegingen van de zich in Assen vestigende oligarchie, anderzijds uit bredere maatschappelijke overwegingen.² Uit deze tijd dateren bijvoorbeeld het Drostenhuis, het Asser Bos en huizen aan de Markt en de zuidzijde van de Vaart. Maar een stedelijke uitstraling bezat Assen niet. In het begin van de negentiende eeuw is geprobeerd daarin verandering te brengen. Deze poging was een gevolg van de staatkundige omstandigheden van dat moment. De voormalige Republiek der Verenigde Nederlanden was sinds 1795 een vazalstaat van Frankrijk. In 1806 werd het omgevormd tot het Koninkrijk Holland met als staatshoofd koning Lodewijk Napoleon, een broer van de Franse keizer Napoleon Bonaparte. Er werd vervolgens een centralisatie van bestuur en rechtspraak doorgevoerd, met in departementen en gemeenten een éénhoofdige leiding. Drenthe werd in 1807 opgewaardeerd van Landschap tot Departement en kwam onder leiding van Landdrost Mr. Petrus Hofstede (1755-1839).

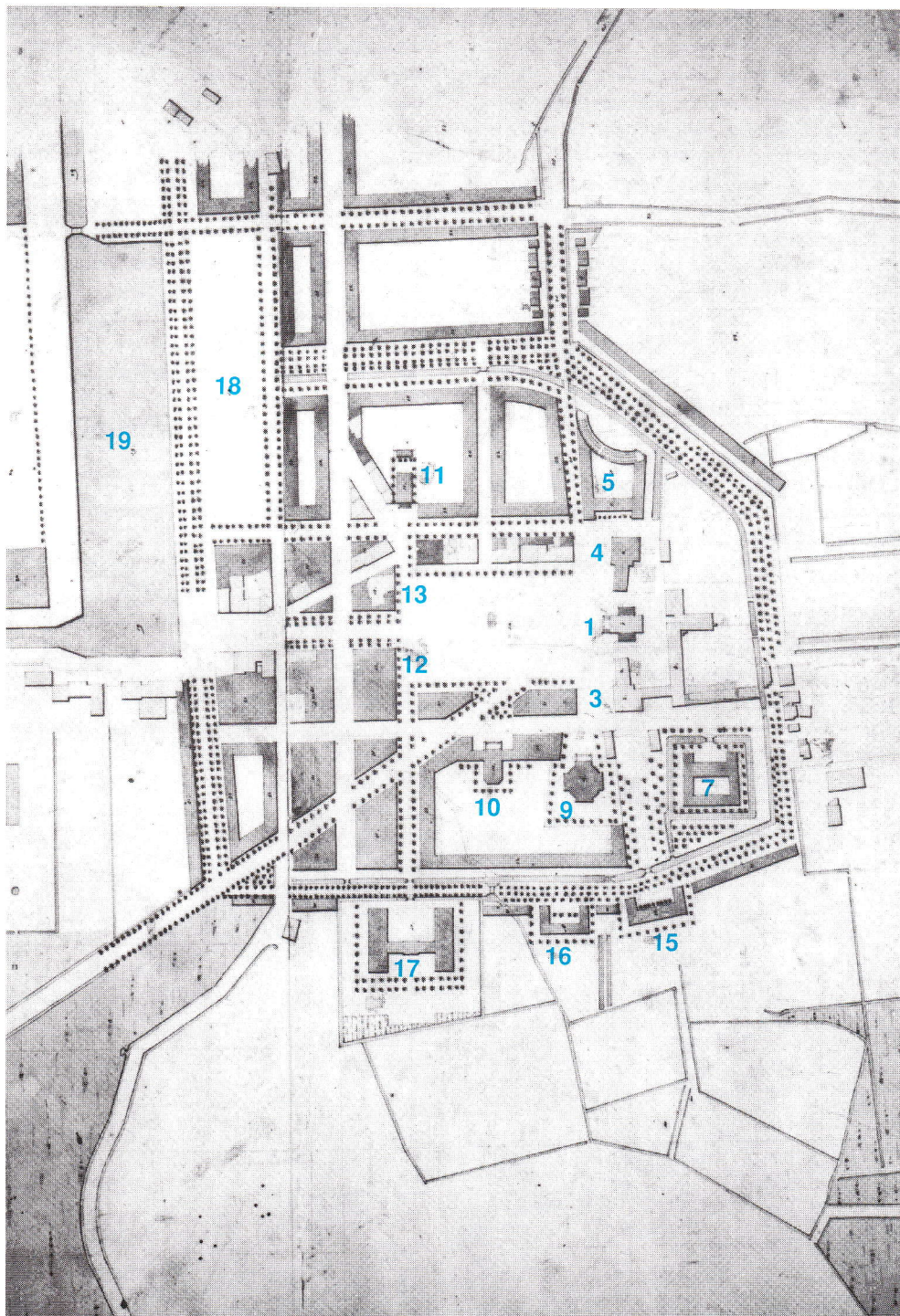
Het bestuur van Hofstede was onverdeeld gunstig. Op allerlei terreinen, zoals onderwijs en medische zorg, was hij, overtuigd van een eeuwenlange achterstelling van Drenthe, de stuwende kracht achter vele ontwikkelingen.³ Drenthe kon zich ook in de belangstel-

ling van Lodewijk Napoleon verheugen. Vanaf het begin van zijn regeerperiode toonde deze koning namelijk grote belangstelling voor de ontginning van nog woeste gronden, iets waar deze provincie in ruime mate over beschikte. De Drentse turf was van belang voor de brandstofvoorziening van het hele land, terwijl de grote hoeveelheden zwerfkeien gebruikt zouden kunnen worden voor zeeweringen en bestrating. Hofstedes gedachten gingen dezelfde kant op. Hij zag Drenthe na afgraving van de turf al “de koornschuur van het Koninkrijk worden”.⁴ Tussen Hofstede en Lodewijk Napoleon bestond dan ook uitvoerige briefwisseling over de ontwikkeling van de in Hofstedes ogen “achterlijke staat” van het gebied.

Een hoogtepunt in Hofstedes carrière als Landdrost vormde het bezoek van koning Lodewijk Napoleon aan Drenthe op 12 en 13 maart 1809. Dankzij de strakke regie van de Landdrost werd het een groot succes. Hofstede was zich van tevoren bewust van het belang van dit bezoek. Daarom had hij voorschriften uitgevaardigd ten aanzien van de feestelijke ontvangst. Er moest veel gevlagd worden in de plaatsen waar de koning zou passeren en op het moment van de doortocht moesten de klokken worden geluid. De plaatselijke autoriteiten moesten zich gereed houden om zich aan de koning te ver-tonen als deze ergens wilde stoppen. Verder wilde Hofstede erebogen op de route en vestigde hij de aandacht op de te dragen kleding en de te tonen vreugde. De ingezetenen zouden zich “zindelijk gekleed, de vrouwen zooveel mogelijk in het wit, of van witte schorteldoeken en halsdoeken voorzien, op

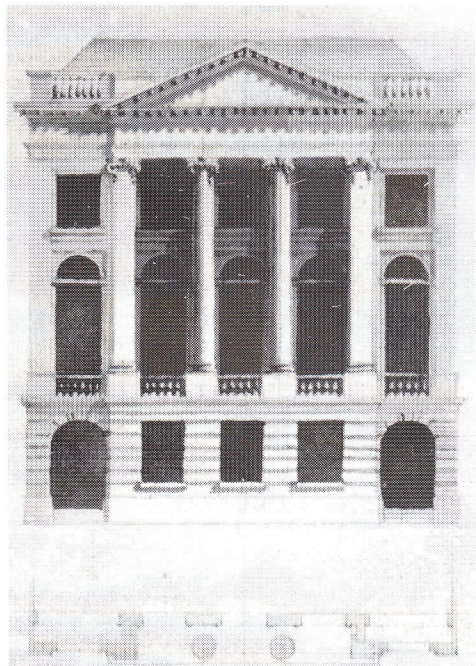
Assen zoals het was en zoals het zou moeten worden. Links een deel van de kaart van Buwama Aardenburg en rechts een deel van het 'ontwerp tot vergrooting der stadt Assen', beide uit 1809. Een aantal van de geplande gebouwen (zie de cijfers op de kaart rechts) waren: 1. nieuwe stadhuis, 3. Hof van Justitie, 4. school voor chirurgie en vroedkunde, 5. kazerne, 7. tucht- en werkhuis,

9. nieuwe hervormde kerk, 10. rooms- katholieke kerk, 11. synagoge, 12. koffiehuis, annex concert-zaal, 13. logement, 15-17. scholen, 18. paardemarkt en 19. kolk en haven. Een duidelijk verschil met de oude situatie was ook het deels nieuwe, geometrisch opgezette stratenplan (collectie Rijks-archief in Drenthe)

de passagie van den Koning" vertonen en "alle met groen of groene takken versierd en door een aanhoudend: "hoezeé Leve de Koning" derzelver vreugde over de heuchelijke komst van den beminden vorst te betonen". Hofstede gaf bij het laatste als raad enige personen onder de menigte te verspreiden, die de "overigen bij vernieuwing aanzetten om derzelver blijdschap aan den dag te leggen". Als allerlaatste waarschuwde Hofstede voor het gebruik van te veel sterke drank, waardoor de orde en rust verstoord zouden kunnen raken.⁵

Tijdens zijn bezoek nam de koning verschillende besluiten, waarvan vooral Assen profiteerde. Om dit bestuurscentrum meer nadruk te geven en de strategische ligging te benadrukken, verhef Lodewijk Napoleon Assen tot stad van de eerste rang. Tevens werd het Sterrebos, het latere Asser Bos, aan de stad geschonken, op voorwaarde dat de geplande Allee, de huidige Torenlaan, tot aan de Brink werd

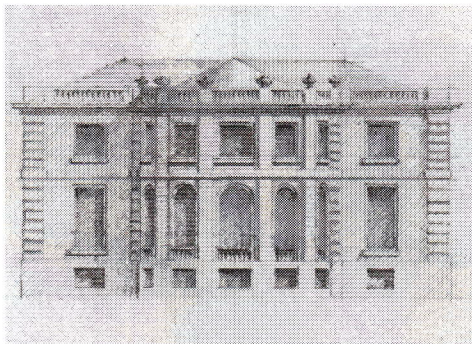

Neoclassicistisch gevelontwerp voor een stadhuis (collectie Rijksarchief in Drenthe)

doorgetrokken. De verheffing tot stad had grote consequenties. Assen was op dat moment slechts een dorp van 600 inwoners en een stad van de eerste rang moest er volgens de wet minimaal 6000 hebben. Vanwege de schrijnende woningnood schonk de koning f 20.000,- aan de stad voor de bouw van nieuwe huizen. De straat met de naam 'Nieuwe Huizen' herinnert daaraan.

Op 14 maart 1809 gaf de koning opdracht aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken om met een plan tot uitbreiding en reguliere bebouwing van de stad Assen te komen, berekend op een bevolking van 6000 zielen. De uitwerking van de plannen werd opgedragen aan de architect Carlo Giovanni Francesco Giudici. Giudici werd in 1749 in het Noord-Italiaanse Dulzagho geboren en vestigde zich in 1770 te Rotterdam, waar hij aanvankelijk als stucadoor werkzaam was. Al snel ontplooidde hij zich echter tot een bekwaam architect. Zo was hij in 1774 één van de architecten die meedeed aan de prijsvraag voor het nieuwe Groningse stadhuis. In Rotterdam werd hij geraadpleegd bij de bouw van vele gebouwen met een publieke functie. Na 1809 is er geen werk meer van hem bekend. Hij stierf te Rotterdam in 1819. Giudici volgde de heersende opvattingen over de bouwkunst op de voet. In het laatste kwart van de achttiende eeuw deed het neoclassicisme haar intrede: een sobere bouwstijl, waarin de zuilen-orde weer correct toegepast werden en waarin een sterke nadruk op de monumentaliteit kwam te liggen. Verder kenmerkte deze stijl zich door de geometrische plattegronden die aan de gebouwen ten grondslag lagen. In de latere werken van Giudici zien we deze elementen terug.

In april 1809 kwam Giudici naar Assen om de bestaande situatie te bekijken. De medische student P.A.C. Buwama Aardenburg had hiervan inmiddels

Neoclassicistisch gevelontwerp van een paviljoen (collectie Rijksarchief in Drenthe)

een plattegrond vervaardigd. In november 1809 werd het ontwerp voor de uitbreiding van Assen door Giudici aan de Minister van Binnenlandse Zaken aangeboden, met het verzoek de stukken onder ogen van Zijne Majesteit te brengen. Volgens het ontwerp moest de uitbreiding op een gestructureerde wijze plaatsvinden. Van de oorspronkelijke bebouwing zou volgens Giudici's plannen weinig overblijven. Alleen enkele behuizingen langs de Vaart, het Drostenhuis uit 1774 en de Abdijkerk werden gehandhaafd. In de nieuwe situatie vormden de bestaande singels wederom de begrenzing van Assen. Alleen de zich krommende, noordelijke singel werd rechtgetrokken en binnen de stadsstructuur opgenomen, vanwege de direct daaraan grenzende eigenlijke stadsuitbreiding.

De tot 'Grote Markt' omgevormde Brink zou het centrale plein van de stad worden. De markt vormde de verbindings-schakel tussen de nieuwe haven en het nieuwe stadhuis, dat de bestuurlijke macht moest representeren. Ook andere openbare gebouwen die de stedelijke allure van Assen zouden onderstrepen, werden in het stadscentrum opgenomen. De rechthoekige markt vormde in het stadsplan de as, waarop alle straten georiënteerd waren. Het stratenpatroon was gebaseerd op streng geometrische principes en was ruim van opzet. Dit resulteerde in een stelsel van lange boulevardachtige wegen, aangelegd

volgens een rechthoekig raster. Aan weerszijden van de boulevards zouden reusachtige kastanjbomen, beuken en populieren komen, met daaronder sierlijke, typisch Parijse bankjes, die tijdens mooie dagen een goed zicht op de flanerende bevolking zouden bieden. Zoals uit het navolgende zal blijken waren in het ontwerp wensen van Lodewijk Napoleon en daarmee elementen van diens politiek verwerkt. Ook wensen van Hofstede betreffende de ontwikkeling van het Departement Drenthe zijn in het ontwerp en de tekeningen van Giudici te achterhalen.

Infrastructuur voor handel en verkeer

Ter bevordering van de handel achtte men een aanzienlijke vergroting van de havenkolk wenselijk. Dit zou ruimte scheppen voor het afmeren van schepen. Aan de westkant van de kolk moest dan ruimte voor het laden en lossen en voor pakhuizen en koopmanswoningen komen. Aan de stadskant van de kolk zou een paardenmarkt komen. Het inruimen van zo'n groot terrein voor handel en verkeer in het plan geeft aan dat koning Lodewijk Napoleon van Assen niet alleen een bestuurs-, maar ook een handelscentrum wilde maken. De belangstelling voor binnenlandse landbouwprodukten werd in de hand gewerkt door de invoering van het Continentale Stelsel, waardoor de handel met Engeland en de koloniën onmogelijk werd. Drenthe was niet alleen belangrijk vanwege haar turf en zwerfkeien, maar ook vanwege het uit Groningen afkomstige graan, dat via Assen naar het westen van het koninkrijk vervoerd werd. Assen kreeg als hoofdplaats van het Departement Drenthe zodoende de functie van handelscentrum en doorvoerplaats toegewezen.

Zowel voor het verkeer over land als over water tussen Amsterdam en Oost-Friesland lag Assen centraal. Ter verbetering van het verkeer over water was een kanaal van Assen naar Groningen

gepland, waardoor een ononderbroken vaarroute zou ontstaan. Deze route liep van Amsterdam over de Zuiderzee naar Zwartsluis en via Meppel, Assen en Groningen naar de Eems. Ook over land liet het wegstelsel te wensen over. Er liep een marsroute voor soldaten van Meppel over Assen en een tweede van Coevorden over Rolde naar Groningen. Van daaruit ging men via Nieuweschans naar Oost-Friesland. 's Zomers reisde men ook van Assen over Gieten en Veendam naar Nieuweschans, wat zes uur bespaarde. Deze weg was met weinig middelen ook voor de winter bruikbaar te maken. Deze routes waren onder andere nodig voor snelle verplaatsingen van troepen, noodzakelijk om Oost-Friesland onder controle te houden.

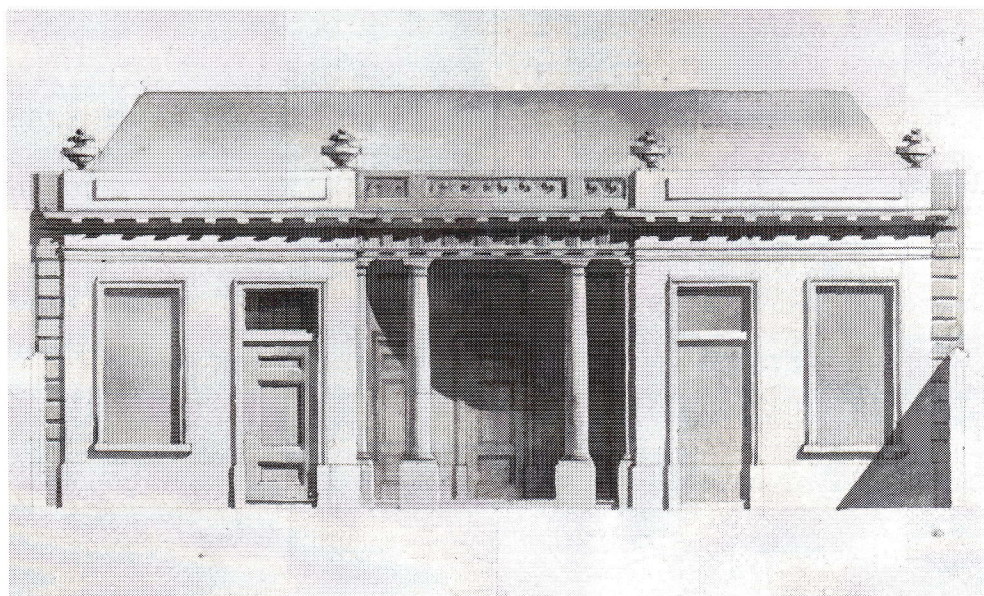
Stadsstructuur

In de ontworpen geometrische structuur stond in het verlengde van de Drentse Hoofdvaart de oude Abdijkerk. Tussen de havenkom en deze kerk was vanaf de Brink een vrij uitzicht op de Vaart gepland. De Brink zou een rechthoekig plein worden, waaraan de belangrijkste

gebouwen voor bestuursfuncties, rechtspraak, medische zorg, ontspanning, cultuur en logement gesitueerd waren. De kerken waren ook rond de Brink gedacht, maar meer achteraf. Aan de zuidkant van de stad, buiten de singels, waren drie scholen gepland. Aan de west- en noordkant moesten blokken woningen komen.

Gebouwen voor bestuur en rechtspraak

Koning Lodewijk Napoleon had zich Assen als het bestuurlijk centrum van het Departement Drenthe gedacht. De Abdijkerk, die voor de hervormde gemeente te klein was geworden, zou na ingrijpende wijzigingen als stadhuis dienst doen. Vóór de Franse Tijd was er in Drenthe een lokale vorm van rechtspraak geweest. Het Franse systeem was op centralisatie gebaseerd. Assen werd in het nieuwe systeem hoofdplaats van een arrondissement met een Hof van Justitie. Het Hof van Justitie was aan de oostzijde van de Brink naast het gehandhaafde Drostenhuis gepland. Het zou een rechthoekig

Gevelaanzicht van een gebouw met onbekende bestemming (collectie Rijksarchief in Drenthe)

gebouw worden, mogelijk een verbouwing van een deel van de oude kloostergebouwen.

Gevangenis en tuchthuis

Het bestaande “gevangnishuis” stond aan de tegenwoordige Kloosterstraat, maar was zeer bouwvallig. In het uitbreidingsplan was voorzien in een grotere “criminele gevangenis”, noodzakelijk vanwege de aanwezigheid van een Hof van Justitie. Deze zou ook in een deel van de oude kloostergebouwen gehuisvest worden. Een tucht- en werkhuis was als een rechthoekig gebouw op een omgracht terrein gedacht. Het zou een gesloten vorm met binnenhof en twee vooruitstekende hoekvleugels krijgen en een woning voor de ‘vader’ en kamers voor de regenten bevatten.

Medische zorg en onderwijs

Met de medische zorg was het in Drenthe niet zo best gesteld. Na zijn bezoek aan Assen stuurde de koning daarom een extra geneesheer en een apotheker. Het verschaffen van medische zorg was een onderdeel van de koninklijke politiek om het volk aan zich te binden. In het uitbreidingsplan van Giudici vinden we ook een uitvloeisel van deze politiek. Het voorzag namelijk in een school voor chirurgie en ruimte voor lessen in vroedkunde.

In Lodewijk Napoleons politiek was ook het onderwijs een punt van aandacht. Met goed onderwijs kon een kader worden opgeleid voor bestuurlijke functies in het departement. Door ook onderwijsinstellingen in Assen te vestigen zouden alle verzorgende functies in deze plaats geconcentreerd zijn. In het plan werden een Koninklijk Opvoedings Instituut voor ongeveer 50 à 60 “jonge heren”, een Instituut voor “jonge juffrouwen” en een Koninklijke Kweekschool voor 1000 kwekelingen opgenomen. Alle scholen zouden aan de achterkant worden voorzien van tuinen.

Kazerne

Assen was een doortrekplaats voor legereenheden, die Oost- Friesland als doel hadden. Er was een meningsverschil tussen de Minister van Oorlog en de Landdrost over de marsroutes. De eerste wilde ze over het departement spreiden, maar Hofstede was daar sterk op tegen vanwege de overlast die de soldaten zouden veroorzaken. In het uitbreidingsplan waren een kazerne voor een klein garnizoen voetvolk en paarden en een hoofdwacht opgenomen. Omdat de geplande kazerne tamelijk groot was, was het mogelijk dat het ook dienst zou hebben moeten doen als kwartier voor doortrekkende legers. Het gebouw had min of meer een U-vorm, maar met ongelijke zijvleugels, met daartussen gebouwen die mogelijk stallen herbergden. De hoofdwacht was zoals gebruikelijk aan de voorkant van de kazerne gepland.

Kerken

Het uitbreidingsplan voorzag in de bouw van een hervormde kerk, een rooms-katholieke kerk en een synagoge. De hervormde gemeente maakte zoals gezegd gebruik van de oude Abdijkerk, maar die was voor de eredienst te klein geworden. De nieuwe kerk zou een centraalbouw met koepel worden. De plattegrond ervan doet sterk denken aan die van het St. Jacobsgasthuis in Leiden. De synagoge zou een rechthoekig gebouw worden met erachter een badhuis. In het plan stonden de drie kerken met hun front naar de Brink. Met het opnemen van drie kerken voor verschillende gezindten in het plan gaf men uiting aan de nieuwe politiek van godsdienstvrijheid, die in de grondwet was vastgelegd.

Huizenblokken

Noodzakelijkerwijs kwam in het plan ook een groot aantal huizen voor. Tenslotte moesten er minstens 6000

mensen komen wonen. Op de stadsplattegrond van Giudici is een aantal woningblokken aangegeven. Van deze woningblokken zijn geen tekeningen bekend; of de nadere invulling ervan zou aan derden worden uitbesteed, of de ontwerpen van Giudici zijn verloren gegaan. Het eerste lijkt het meest waarschijnlijk, omdat alle overgebleven ontwerpen die bij het plan horen, gebouwen met een publieke functie betreffen. Toch schrijft Oltmans hierover: "Aan de singels, de Torenlaan, de Collardslaan, den Nieuwen Haven en den Brink, zouden particuliere woningen onder eene lijst verrijzen, waarvan echter de hoekhuizen eene verdieping hooger zouden worden gebouwd dan de overige".⁶ Het is echter niet precies duidelijk waaraan deze gegevens zijn ontleend.

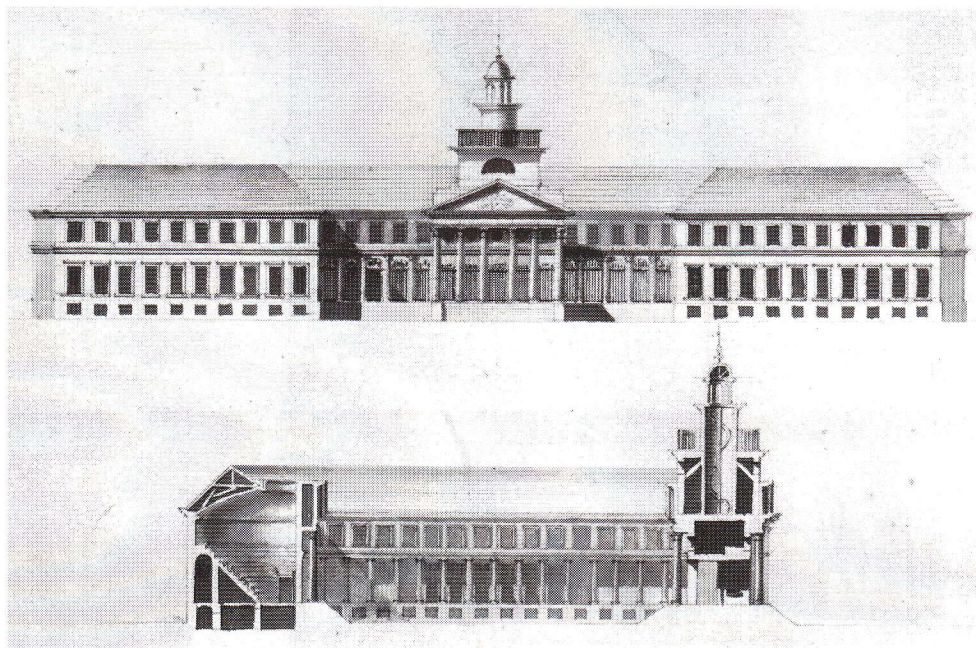
Koffiehuis, annex concertzaal

Voor de ontspanning wilde men een gedistingeerd gebouw aan de Brink bouwen. Beneden zou een koffiehuis komen,

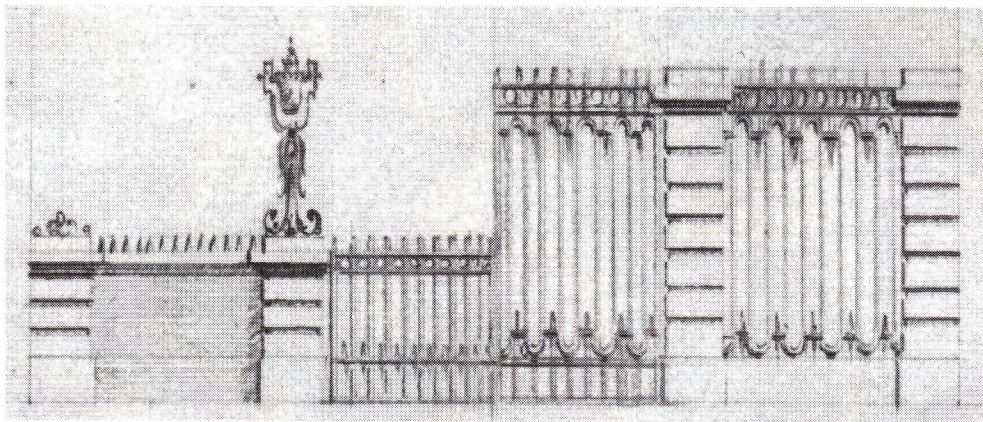
op de bovenste verdieping zalen voor de sociëteit en aan de achterkant van het pand een grote concertzaal en zalen voor dans en vermaak. Tegenover dit gebouw, aan dezelfde kant van de Brink, was een deftig logement gepland. Van geen van beide bestaat een verder uitgewerkt ontwerp. Er is wel een ontwerp voor een theater, dat sterke gelijkenis vertoont met andere theaters uit die tijd, zoals het door A. van der Hart ontworpen Amsteltheater te Amsterdam. Het is niet duidelijk waar dit theater zou komen te staan. Mogelijk had het deel moeten gaan uitmaken van het koninklijk paleis.

Koninklijke residentie bij Assen

Even voor de bocht van de Drentse Hoofdvaart zou op een driehoekig terrein, dat tussen de Vaart en de Witterweg aan het Asser Bos grensde, het paleis van de koning moeten verrijzen. Het zou in eerste instantie een langgerekt gebouw worden met aan beide uiteinden een paviljoen en in het

Gevelaanzicht en dwarsdoorsnede van een paleis voor koning Lodewijk Napoleon (collectie Rijksarchief in Drenthe)

Dit soort hekwerken zou onder andere rondom het paleis worden geplaatst (collectie Rijksarchief in Drenthe)

midden een rond gedeelte. In de latere uitwerking van Giudici heeft het paleis een nagenoeg vierkant grondplan gekregen. Rond een grote binnenplaats lagen vier kleinere binnenplaatsen, die omgeven waren door zuilengalerijen. Dit grondplan gaat terug op dat van Romeinse villa's. De plannen van Giudici voor het paleis zijn uitgewerkt in een plattegrond, een tekening van de voor-gevel en een dwarsdoorsnede. Zij voorzien naast de gebruikelijke woon- en dienstvertrekken, in een oratiezaal en een hofkapel of theater. Voor het paleis zou een halfrond plein komen, omsloten door stallen, koetshuizen en aan weerszijden twee paviljoens voor het gevolg en voor officieren. Aan de naar Assen gerichte voorzijde van het paleis lag een plein met gazon. Het geheel werd omgeven door tuinen en parken.

Helaas voor de koning, maar hij heeft nooit van zijn nieuwe residentie kunnen genieten. Het Koninkrijk Holland werd in 1810 ingelijfd bij Frankrijk en koning Lodewijk Napoleon verdween met zijn grootse plannen voor Assen van het Hollandse toneel. Van alle hoogvliegende plannen kwam zo goed als niets terecht. Alleen de doorbraak van de Brink in de richting van het Asser Bos werd in 1809 tot stand gebracht door de aanleg van de Torenlaan en er werd een directeur van het nooit gerealiseerde (!) Koninklijk

Opvoedings Instituut benoemd. Een aantal andere elementen uit het plan werden later alsnog gerealiseerd. Zo werd het kanaal van Assen naar Groningen in 1861 in gebruik genomen en werd de oude Abdijkerk in 1851 toch stadhuis. Maar een echte 'stad der paleizen' is Assen nooit geworden.

Noten

1. Dit artikel is, tenzij anders aangegeven, gebaseerd op *Verloren toekomst, niet-gerealiseerd Noord-Nederland in de negentiende eeuw* (Instituut voor Kunst- en Architectuurgeschiedenis en Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen; Groningen, 1990) en *Lodewijk Napoleon en Assen: stadsplannen voor een dorp* (catalogus van een tentoonstelling samengesteld door studenten kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen; Groningen/Assen, 1984).
2. M.G. Buist, 'Van oude vrijheid naar nieuwe eenheid, 1748-1850' in: J. Heringa e.a. (red.), *Geschiedenis van Drenthe* (Meppel/Assen, 1985) 503.
3. *Ibidem*, 514.
4. E. Pelinck en E.J. Werkman, 'Drenthe achtergebleven gebied in de Franse tijd' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak 1962*, 80 (Assen, 1962) 70.
5. M.A.D. Jolles, 'Eenige losse aantekeningen uit de geschiedenis der gemeente Assen' in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak 1888*, 6 (Assen, 1887) 233-235.
6. A. Oltmans, *De gemeente Assen in hare wording en ontwikkeling* (Assen, 1907) 26.

Ooggetuigen

Veel Assenaren zullen zich de naam Sperna Weiland beslist herinneren. Menigeen heeft indertijd nog bij hem in de klas gezeten, want hij was tientallen jaren lang directeur van de Asser MULO. Verder heeft hij generaties Assenaren in de loop van zijn lange carrière als ambtenaar van de burgerlijke stand één en wellicht zelfs diverse keren in de echt verbonden.

De heer A.C. Sperna Weiland werd onlangs 95 jaar. De eerste dertig jaar daarvan bracht hij achtereenvolgens door in Utrecht, Zwolle en Nijmegen. In de laatste stad bezocht hij de Rijks-kweekschool. Als veertienjarig kereltje moest hij daar in de kost. Vier jaar lang leerde hij ver van huis van 's morgens vroeg tot 's avonds laat voor het vak van schoolmeester.

Na een aantal benoemingen elders in het land kwam meester Sperna Weiland aan het begin van de jaren dertig met zijn jonge gezin naar Assen. Bertus Boivin vroeg hem naar zijn eerste kennismaking met de Drentse hoofdstad.

“Het was een hemelsbreed verschil met wat ik in Delft gewend was, waar we vandaan kwamen. Neem alleen de kinderen al. In Holland waren ze veel levendiger. Je kon hier absoluut niet zo met ze omgaan, als je in het westen gewend was. Het mooiste voorbeeld stamt uit de tijd dat ik Duits gaf op de MULO. Je sprak toen in zo'n les Duits met elkaar en ik vroeg op een goede dag aan één van de kinderen - echt een schat van een meisje - ‘Wat lust jij niet graag?’ Ze gaf geen antwoord, dus ik dacht: ze zal wel niet weten hoe die groente in het Duits heet. Ik vroeg er verder maar niet op door, maar nu wil het toeval dat er die avond spreekuur was, dat de vader

van dat meisje langs komt en dat we erover aan de praat raken. Het meisje is 's middags thuisgekomen en heeft daar gezegd: ‘Meester wou weten wat ik niet lustte. Dat hoeft ie niet te weten, want dat gaat hem helemaal niet an!’ Zo ging dat toen!”

“Assen was in die jaren nog echt een heerlijk klein en vooral rustig stadje. Alle leerlingen stonden onder toezicht van alle ouders. Iedereen lette op iedereen. Een beetje deftig was dat Assen toen zeker nog. En sommige van die echte, oude Asser heren meenden nog dat ze veel te vertellen hadden. Dat was zo'n beetje het eerste waar ik hier in Assen achter kwam.”

“De Asser deftigheid had in de jaren twintig de Asser Schoolvereniging opgericht, omdat ze ontevreden was over het onderwijs op de gemeentescholen. De vereniging stichtte een eigen school in de Gymnasiumstraat en men had natuurlijk onmiddellijk ruzie met alles en iedereen bij het openbaar onderwijs. Ik solliciteerde nietsvermoedend naar die school, werd aangenomen en je kunt je voorstellen dat ik onmiddellijk een afvaardiging van de onderwijzers op bezoek kreeg die het die kerel uit Holland allemaal even haarfijn kwam uitleggen...”

“Een tamelijk ongelukkige start dus. Het avontuur duurde voor mij nog geen twee jaar, want toen werd de school opgeheven wegens gebrek aan leerlingen en kwam ik op wachtgeld te staan. De toenmalige schoolopziener heeft mij toen aanbevolen voor School 5 - de Sluisstraatschool - een gemeenteschool waar de betrekking van ‘bovenmeester’ vacant kwam.”

“Later ben ik een tijdlang hoofd van de Opleidingsschool aan de Oostersingel geweest. De zevende klas, noemden we dat. We leidden de kinderen op voor een toelatingsexamen voor de HBS en het gymnasium. Toen na een paar jaar de heer Marwitz, het hoofd van de gemeentelijke MULO, met pensioen ging, ben ik hem opgevolgd. In die begintijd was de MULO nog de school van de geschoolde arbeiders. Bij hen groeide het verlangen om hun kinderen méér onderwijs mee te geven dan ze zelf hadden

gehad. Zelf hadden ze bijna allemaal alleen lagere school. Ik heb de grote bloeitijd van het ULO-onderwijs meegemaakt en je kunt je voorstellen dat het je pijn deed, toen je de ULO na de oorlog steeds meer zag verwateren.”

“Mijn eerste baan was indertijd die van onderwijzer aan de Nutsschool van Zwolle. Een school dus van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Ik heb me daar altijd sterk tot de ideeën van het Nut aangetrokken gevoeld. In

Assen hadden ze weliswaar geen eigen scholen, maar wel had het Nut hier bijvoorbeeld een eigen spaarbank: de Nutsspaarbank aan het begin van de Javastraat (later opgegaan in de Bondsspaarbank). En we organiseerden lezingen over allerlei opvoedkundige en culturele onderwerpen onder andere in de Leeszaal aan de Brink.”

“Vanuit datzelfde idee van volksontwikkeling raakte ik betrokken bij de Muziekschool, die toen naast het Ontvangershuis in een gebouwtje zat. We waren afhankelijk van de goedgeefsheid van de gemeente, want de kinderen die wij les wilden laten volgen, hadden natuurlijk ouders die eigenlijk zelf geen cent konden missen. Zo is het begonnen: de wieg van het ICO staat in dat schooltje met één pianolerares en één vioolleraar...”

Assen, Jan Fabricius school

Het gebouw van de MULO in de Gymnasiumstraat op een foto uit het begin van de jaren vijftig. Rond 1960 verhuisde de school naar de Overcingellaan (collectie Gemeente-archief Assen)

“Welke heerlijke wandelingen!”

Een bezoek aan het Assen van het begin van de twintigste eeuw

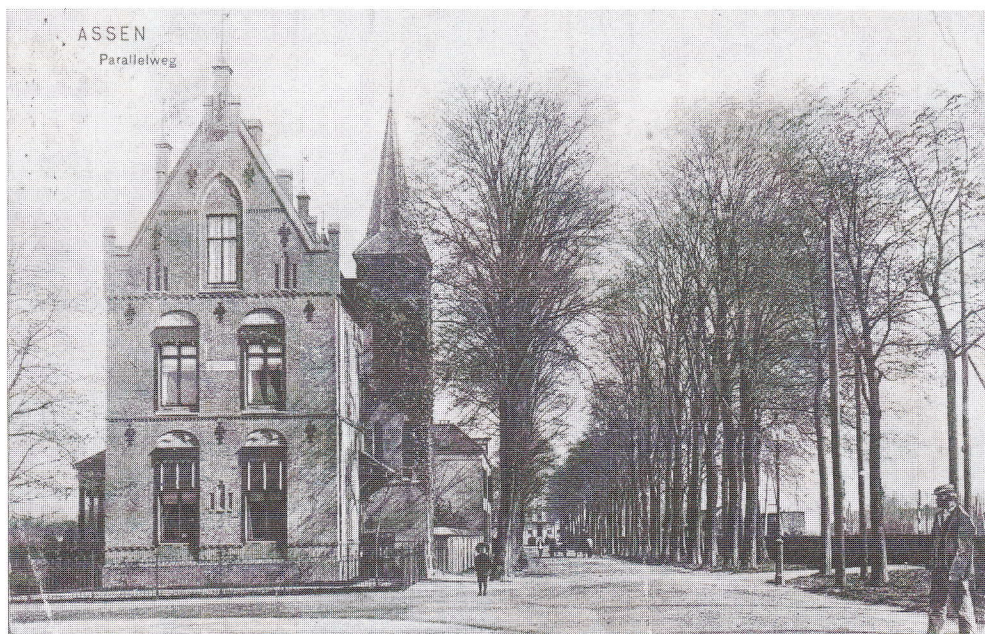
Bij boek-, muziek- en kunsthandel L. Hansma aan de Marktstraat verscheen in het begin van deze eeuw de vierde druk van een toeristische 'Gids voor Assen en Omstreken'. Het jaartal van de uitgave staat nergens vermeld, maar afgaande op de in het boekje opgenomen plattegrond moet het zijn verschenen tussen 1905 en 1909. De Hendrikkazerne (1905) langs de Vaart staat namelijk wel ingetekend, maar het Wilhelmina Ziekenhuis (1909) aan de Oosterhoutstraat nog niet.

In het vijftig pagina's tellende boekje - exclusief de zesentwintig advertentiepagina's achterin - zijn enkele toeristische routes door de stad en omgeving opgenomen. Het is aardig eens één van deze routes te volgen langs de toen al historische gebouwen en langs de toenmalige nieuwbouw, die inmiddels ook historische waarde heeft gekregen. Hoe Assen

er in het begin van deze eeuw uitzag, kunnen we zien op bewaard gebleven foto's en prentbriefkaarten. Onlangs kwam het Gemeente-archief in het bezit van een collectie foto's en prentbriefkaarten van de heer H. Visser uit Groningen. Een kleine selectie hieruit van ansichten uit dezelfde tijd als de toeristische gids is hierna afgebeeld ter illustratie van een gedeelte uit die gids, dat de aankomst te Assen en een middagwandeling in die plaats beschrijft. Ter verhoging van de authenticiteit is de typografie van het origineel gehandhaafd.

Aankomst

Ge komt uit het Zuiden. Met den middagtrein zijt ge Hoozevee gepasseerd. Naar rechts en links ontrolt de Drentsche hei zich voor uw oog.

Tegen de lucht teekenen zich aan den horizon enkele zandduinen af, of 't geboomte, dat een Drentsch dorpie omringt, of 't kerktorentje - maar rondom u de groote, vlakke, bruine heide. Hier is de "Scheper" koning en de kalme maatschappij, aan het hoofd waarvan hij staat, is meer in harmonie met de omgeving dan de gillende stoomfluit, het dampende stoomros en de stampende trein.

Ge stoomt voorbij Beilen, de pluim op de bruine heide muts, voorbij Hooghalen (bezocht door oudheidkenneren en schilders) en bereikt Assen. Aan 't contrôlehek geeft ge uw intreebiljet tot de plaats af en staat nu op 't **Stationsplein**. Na den langen rit per spoor zult ge misschien de voorkeur er aan geven naar 't hotel te wandelen en slechts voor uw bagage gebruik te maken van een der hotel-omnibussen.

Aanvankelijk bekruipt u zeker eenige teleurstelling, al moge de aanblik van dat landhuis (Overcingel red.) tusschen reusachtige geboomte door, over de bloemkweekerij **Rozenlust**, eenigszins

de onartistieke soberheid van 't **Stationsplein** vergoeden. Door een ruime Stationstraat met fraaie heerenhuizen en vriendelijke "voortuinen" gaat ge Assen binnen. Het in kasteelkerkachtigen stijl opgetrokken **Nijenrode**, tegenover het **Stationskoffiehuis**, trekt zeker uw aandacht. Ge bereikt den **Singel**, die de kern van Assen naar 't N., O. en Z. boogvormig omringt. Naar links steekt ge den Singel over om door de **Kloosterstraat** den **Brink** te bereiken. Op den hoek verheft zich het **hôtel van den Commissaris der Koningin**, de vroegere Drosterij. Van daar dat die laan, aan uw linkerhand met een vierdubbele rij van forsche beukenstammen, die dat hooggewelfde bladerdak torsen, nog **Drostenlaan** genoemd wordt. In dat lage gebouw, den pendant van het Koetshuis van den Commissaris, schuin tegenover 't regeeringshôtel, is de **Heeren-Sociëteit** gevestigd (tegenwoordig Het Drents Genootschap red.).

De Brink ligt nu voor u. Trekken elders de pleinen de aandacht door de omringende gebouwen of als tentoonstellings-

terrein van standbeelden - de Brink niet. Toch zou het in Oud-Hollandschen stijl opgetrokken **Provinciehuys** (tegenwoordig het Drents Museum red.) aan een open plein terstond uw aandacht trekken - aan den Brink niet.

Niet de bouwkunst van den mensch, de natuur neemt hier uw aandacht in beslag. "Als de Lente 't land beschildert" en de welriekende geuren van hagedoorn en sering de lucht vervullen, of de kleuren van bloesem en blad zich

door elkander mengen - "als de Zomer-zonne gloeit" en de bladertuin van beuk en accacia de felle zonnestralen weert van de bloemperken in de welonderhouden gazons - "dat de Herfst het woud verwildert" en de kleurschaakering der "rijzende blaren" het oog bekoort - als de winterstorm loeit en 't zonnetje de berijpte kruinen in diamant doet fonkelen - de Brink is en blijft schoon.

Stel u daar op, met den rug naar den baksteen gevel van 't **Stadhuis** (de Abdijkerk red.). Voor u ligt de **Torenlaan** - verder op de **Nassaulaan** - een vergezicht! Dat is het aantrekkelijke van 't **Asser bosch**, die onafzienbare lanen, welker boomenrijen convergeeren. Welke heerlijke wandelingen! Hier in 't centrum der plaats zijt ge in de vrije natuur. Waar de stad ligt? De stad? Marktplaatsen, straten met winkels, zij kenmerken Assen niet in de eerste plaats. Hiermede willen we niets zeggen ten nadeele van onze neringdoenden, die wel degelijk met hun tijd meegaan. Als ge uw route neemt langs de **Brinkstraat** (N.-O. hoek van den Brink)

voorbij 't **Paleis van Justitie** (arrondissements-rechtbank enz.), vervolgens links over den breeden **Gedempten Singel**, daarna door de **Kruisstraat** en **Marktstraat** naar de **Markt** aan de **Vaart** -, hebt ge uw tour-née gemaakt door dat deel van Assen, hetwelk een meer steedsch voorkomen vertoont. Ge hebt u dan kunnen overtuigen van de goede zorgen van Assen's Gemeentebestuur voor de straten; en tevens dat fraaie winkels met smaakvolle uitstalling hier niet ontbreken.

Maar voor dit keer geeft ge er de voorkeur aan, uw hôtel op te zoeken en ge neemt uw weg naar de N.-W.zijde van den Brink en komt aan 't van ouds bekende **Hôtel Somer** op den hoek van de Marktstraat, '**Het Wapen van Drenthe**', **Hôtel 'de Moriaan'**, '**Oldenziel**' of een der andere hotels.

Middagwandeling.

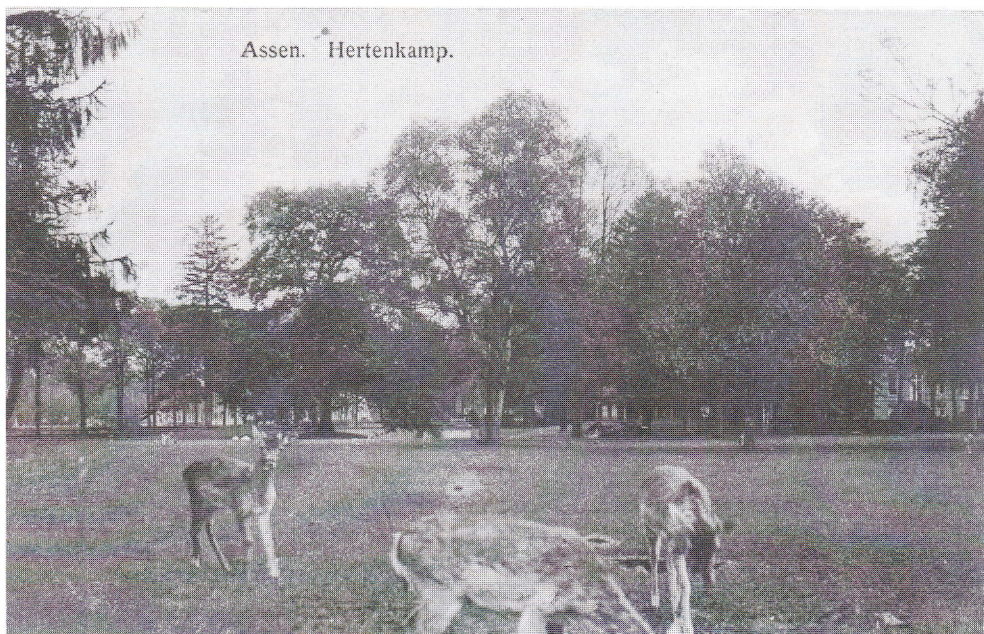
Na u wat verkwikt te hebben, rest u vóór 't diner nog tijd tot een wandeling. Over den Brink teruggaande, kiest ge de Torenlaan, die op 't **Kerkplein**

uitkomt, waaraan de **Ned.Herv.Kerk** zich verheft. Op den hoek van dit plein en de Torenlaan is 't nieuwe **Post- en Telegraafkantoor** verrezen. Evenals de meeste openbare gebouwen van Rijkswegen in den laatsten tijd gesticht, is dit in Oud-Hollandschen stijl opgetrokken, terwijl het **Treppenhaus**, aan 't front naar 't Kerkplein u op het vermoeden brengt dat dit plein aan 't postkantoor zijn naam ontleent. De bestemming van 't gebouw hebben we alleen kunnen ontdekken aan de brievenbus, aangebracht in 't front, dat naar de Torenlaan gekeerd is. Vóór u, in 't verlengde van de Torenlaan, ligt de Nassaulaan. Dat witte gebouw aan uw linkerhand is thans het **stedelijk gymnasium**. Vroeger doceerde hier dr. H.J. NASSAU met zijn trawanten de taal van Hellas en Rome. De nagedachtenis van dezen hervormer van 't onderwijs in en onmiddellijk ook buiten Drenthe, van den grondigen taalkenner, heeft het Gemeentebestuur geëerd door hem tot peet der Laan te stellen. Maar ook buitendien zal die naam voortleven, evenals de scherp omlinjende figuur door kernachtige gezegden in de

locale herinnering nog jaren zal voortbestaan. Ge staat aan den ingang van 't **Bosch**. Links van u ligt het **v.d. Feltzpark**, door de **Beilerstraat** weer met het **Kerkplein** verbonden. Vergelijken-derwijze beantwoordt dit deel van Assen aan wat men elders ten gevolge van ontmanteling verkregen heeft.

Voorlopig laat ge het links liggen voor een wandeling rondom den **Hertenkamp**. Ge zijt hier nog te midden van de natuur, maar merkt op, hoe aan de Zuid- en Noordzijde van den kamp blokoningen verrezen zijn, die aan de eischen van sierlijken bouw en doelmatige inrichting tegelijk voldoen. Als ook de Oostzijde op die wijze eens bebouwd is, zal de Hertenkamp in de stad liggen, wat we minder eigenaardig vinden, want de Hertenkamp met omgeving is een schilderachtig plekje. Op het grastapijt werpen schilderachtig opgegroeide boomen - die hier op zich zelf staande hun kruinen ten volle ontplooien - hun breede schaduwen, waarin de dartele, sierlijke dieren zich bevallig gelegerd hebben. Hieraan gaven zij de voorkeur boven de beschutting van hun imitatie-Zwitser-

sche woning. Andere boomgroepen weerspiegelen zich in den vijver, die den kamp doorslingert en gelegenheid gegeven heeft tot den aanleg van een rustiek bruggetje. Een krans van hoog opgaand hout vat 't geheel in een passende lijst.

Een bekoorlijk panorama zoowel door groepeerling als kleurschakeering van 't groen in verschillende tinten - van eik en den - van spar en beuk - van olm en berk. 't Zij ge van de eene zijde van 't café **Bellevue** (rechts van de laan) of

van 't voorplein der **Buitensociëteit** (aan de westzijde van den Hertenkamp) dit tafereel overziet, ge wordt door de schoonheid er van getroffen.

Tegenover 't café Bellevue leiden twee wandelpaden, die aan weerszijden schuin op de Hoofddlaan staan, dieper in 't Bosch en schijnen zich in de verte te verliezen. Gij houdt de statige beukenlaan. Aanvankelijk voert ze u door hoog opgeschoten dennen, die in den strijd om 't zonlicht, dat ze elkaar betwisten om 't hoofd er boven te houden, eene alzijdige ontwikkeling hebben prijsgegeven. Groen dak op donkere pilaren op bruinen vloer! Vervolgens gaat ge door een jongere generatie dennen, die van top tot teen nog in 't groen staan en verkwiktelijken dennengeur uitwasemen. Ge bereikt het **Rondeel**. Hier snijdt de **Roode-Heksla**n (bedoeld wordt de Rode Heklaan red.) de Hoofddlaan. Zet die naam uw phantasie niet in beweging? Voert ze u niet terug naar den tijd van roode heksen en witte wijven? Een heks op zich zelf is reeds iets verschrikkelijks en dan nog rood er bij. Ge kent toch het

door en door menslievende ulevellendicht van den braven Vader Cats?

“Rood haar en elzenhout
Zijn zelden op goeden grond gebouwd”.

Zoo'n rooie heks nu schonk aan deze laan heur naam? Och neen, een onschuldig rood hek.

Mocht ge nog lust hebben de Hoofddlaan ten einde te wandelen, dan vindt ge thans nog aan uw linkerzijde het café **Tivoli**, dat uw aandacht trekt als ge weet, dat hier eenmaal de Dierentuin gevestigd was. Keert ge liever terug, kiest dan de slingerpaadjes door 't jonge dennengroen rondom 't rondeel. Deze paadjes voeren u van zelf op de Hoofddlaan terug. In 't verschiet teekent de gevel van 't Stadhuis zich tegen 't groen gewelf der Laan af. Aan 't Kerkplein gekomen, neemt ge uw route links, onder de dubbele rij kastanjeboomen van de **Collardslaan** - daarna rechts over de Markt, vanwaar ge spoedig uw hotel bereikt.

M. Hiemink en H. Sprik

Tabakswinkels in Assen tussen 1859 en 1935*

Winkels zijn er in Assen halverwege de vorige eeuw nog maar erg weinig. Dat geldt helemaal voor tabakswinkels. Langs de huizen trekkende kramers en de week- en jaarmarkten zorgen in die tijd voor veel concurrentie. Wordt het vak van winkelier uitgeoefend, dan gebeurt dat in combinatie met andere bezigheden. Men moet zich de winkel waar de handel te koop wordt aangeboden dan ook niet als iets van grote omvang voorstellen. De verkoop aan de klant vindt plaats in een deel van een vertrek, een afgeschermd hoekje, in het Duits een 'Winkel'. Verschillende ingezetenen van Assen hebben aan de Markt, de Havenstraat (de Marktstraat), de Kruisstraat en de Jordaan in die zin een winkel met allerlei voorwerpen voor dagelijks huishoudelijk gebruik.¹

Tabaksspecialzaken zijn er dan nog niet in Assen. Enkele winkeliers geven er de voorkeur aan tabak, sigaren en pijpen in hun "advertentieën" als eerste te noemen. Bij anderen staan de kruidenierswaren voorop. Zo'n handelaar en koopman in tabak is Gerrit Gezinus Lambers, die aanvankelijk als tabakskerver zijn beroep uitoefent en korte tijd later een zaak heeft aan de Kruisstraat. Gezien de van hem te vorderen belasting mogen we aannemen dat hij behoorlijk zijn boterham in de tabakshandel verdient.²

Tijdgenoten en collega's combineren de tabakshandel met tal van andere activiteiten. H. Menninga noemt zich onder andere handelaar in wijn, azijn en pijpen

en F.J. Rensing, handelaar in tabak, koffie, thee, sigaren, pijpen en kruidenierswaren.³ Andere zaken waar de Assenaar in die tijd voor zijn rokertje terecht kan, zijn die van Machiel Nathans aan de Kruisstraat 122, Johannes Adrianus Rensing aan de Brink 18, H.H. Vos aan de Markt A-37/A-58 en Johannes Upmeijer aan de Groningerstraat 1. Aan dezelfde straat heeft J. Dekker een winkel in behangselpapier, randen, linnen, gordijnpapier, tabak, sigaren en kruidenierswaren.⁴ Rond het jaar 1860 verschijnt Markus Jan Veeze, handelaar "in Tabak, Snuif, Sigaren, Koffy, Thee en Kruidenierswaren aan de Markt te Assen", ten tonele. Na zijn overlijden in 1883 wordt de winkel door zijn vrouw overgenomen onder de naam Wed. M.J. Veeze. Hun zoon Jan Christiaan Veeze is naar alle waarschijnlijkheid zijn moeder in de zaak opgevolgd.⁵

Als het om inkomsten gaat, kiest de winkelier in tabakswaren in veel gevallen het zekere voor het onzekere door de tabakshandel met andere activiteiten te combineren. Op deze manier is men van een bepaald inkomen verzekerd en kunnen tegenslagen worden opgevangen. Het is een formule die tot in de jaren zestig van deze eeuw populair zal blijven. Er zijn aan het eind van de vorige eeuw enkele voorbeelden van gecombineerde handel te noemen, zoals die van R. Bakker aan de Gymnasiumstraat, die naast sigarenhandelaar pensionhouder is. A. Hopma aan de Vaart NZ 82 heeft een kruidenierszaak in

* Martin Hiemink en Henk Sprik werken op dit moment aan het boek *In rook opgegaan - De geschiedenis van honderd jaar tabaksindustrie en sigarenhandel in Assen (1850-1950)*, dat naar alle waarschijnlijkheid volgend jaar zal verschijnen in de Asser Historische Reeks. De reprofotografie van de foto's bij dit artikel werd verzorgd door Frank Fokkema.

SIGAREN-HANDEL

VAN

J. Upmeijer

Groningerstraat N° 1

ASSEN.

*Advertentie van
Upmeijer in de door
L. Hansma uitgegeven
'Gids voor Assen en
Omstreken' uit 1895
(collectie Drents
Museum te Assen)*

combinatie met tabakswaren. Albertus Koetsier in de Kruisstraat 3-5 is handelaar in kalvervoer, kruidenierswaren en tabak. Ook het beroep van bakker/kruidenier blijft in combinatie met de verkoop van tabak aantrekkelijk.

Naast de pijptabak begint de sigaar aan populariteit te winnen. Ook het Asser publiek wordt hiermee geconfronteerd. Jan Fabricius schrijft hierover in zijn jeugtherinneringen: "Ik begon op te groeien. De dagen waren voorbij waarop we in 't bos een hut bouwden en er als Roodhuiden in onze 'wigwam' sabels en dolken uit hout sneden en er de Vredespijp rookten uit een gezamenlijk gekochte kalken pijp met 'afvaltabak' van Upmeijer op de hoek van de Rolder- en Groningerweg. Die dagen waren voorbij. We rookten nu echte sigaren! 'Bloem van Menado'. Vier voor een dubbeltje. Bij Van Guldener op de Brink. Stoepleur de deur. Mijn vader sprak schande van mijn dure sigaren. 'Toen ik nog zo'n jong was as jij, toen kochten we ze veur acht 'n dubbeltje en dan mossen d'r nog minstens zes gespikkelden bij wezen, aans wollen we ze nog niet eens hebben'. Mijn vader had er geen idee van hoe voornaam de nieuwe generatie het vond om sigaren van vier voor 'n dubbeltje te roken en op de vraag: 'Wat rook je?' te kunnen antwoorden: 'Bloem van Menado'." ⁶

Aan het eind van de vorige eeuw begint de ontwikkeling van de 'middenstand' tot een aparte maatschappelijke klasse. De groep zelfstandige handelaren en ambachtslieden is voortaan te onderscheiden van groepen als arbeiders, industriëlen en intellectuelen. De middenstander zit daadwerkelijk in het midden. Aan de ene kant wordt er tegen hem opgekeken door de arbeider. Hij is immers eigen baas en heeft het over het algemeen financieel beter. Aan de andere kant is er de hogere klasse, die hem niet als haar gelijke beschouwt. Tot dan toe heeft de plattelandsbevolking zelf in de eerste levensbehoeften voorzien. Daar komt nu door de toenevende welvaart en de betere verkeersmogelijkheden, zoals de tram en de fiets, verandering in. Het platteland begint de winkel te ontdekken. Steeds vaker gaat men naar Assen voor de boodschappen.

De groei van het aantal tabakshandelaren in Assen is in de vorige eeuw gestaag geweest, maar rond de eeuwwisseling is de uitbreiding van het aantal kooplieden in tabakswaren aanzienlijk te noemen. Eén van de nieuwkomers is Jan Beekman, die min of meer toevallig in de tabakshandel terechtkomt. Jan Beekman is de in 1864 geboren zoon van een modelmaker, die bij de Asser IJzergieterij werkt. Hij

groeit op aan de Kattegang A 586 en wordt in navolging van zijn vader modelmaker. Hij woont dan bij de opslagplaats van R. Dieters aan de Groningerstraatweg D 110 en trouwt met Margien Boerhave.⁷

In 1887 krijgt Beekman de gelegenheid vertegenwoordiger in tabakswaren te worden voor de drie noordelijke provincies bij de firma Wed. H. Meulenkamp te Kampen. Het opzeggen van zijn baan als modelmaker om zich volledig op het vak van handelsreiziger te kunnen storten, wordt hem door zijn nieuwe werkgever ten stelligste ontraden: "Uit Uw schrijven dato gisteren vernam ik dat Uw een vaste positie bekleedt. In Uw belang zoude ik U raden die niet te laten varen om het vak van reiziger aan te nemen. Ik reis zelf veel en weet en hoor in het algemeen hoe onaangenaam het reizen voor zaken op den duur wordt, vooral wanneer men gehuurd is. Daarbij wordt men door het reizen in den regel erg uithuizig. Daarbij het is een tijd van enorme concurrentie, om dan te slagen op reis kost zeer veel moeite. Beter ware het om in hoofdzaak Uwe betrekking te blijven bekleden, en

zo veel mogelijk vrijen tijd aan den handel te besteden. Konde Uw daarbij een enkele dag in de week in de buurt een reisje maken, tegen provisie en een kleine vergoeding van reiskosten, ik geloof dat zulks voor Uw belang het best, en ook naar mijne meening."⁸

Naast reiziger in tabak wordt Beekman handelaar/winkelier. In 1891 schrijft stadsbouwmeester Boonstra aan het college van B. en W. van Assen: "De aanvraag van J. Beekman om in het door hem bewoonde pand in de Singelstraat no. 4 eene kachel te plaatsen, waarvan de rookgeleiding tusschen even genoemd pand en het aangrenzende, bewoond door de weduwe Wigman, zou worden aangebracht, gaat hierbij met advies. Indien de rookgeleidingen van de te bezigen kachel op doelmatige wijze en brandvrij worden aangebracht, komt het mij voor, dat voor eene vergunning geen bezwaren zijn".⁹ Het gaat hier om een kachel die nodig is om tabakswaren op de juiste vochtigheid te houden. De in die tijd geldende hinderwet verplicht sigarenverkopers voor het plaatsen van een kachel een vergunning aan te vragen.

Ansichtkaart van omstreeks 1923, met links de sigarenwinkel van Koetsier (collectie E. W. Stel te Assen)

Korte tijd later betreft Beekman het pand Kruisstraat 2. Zijn handel omvat dan naast die in tabak en sigaren ook de nodige andere waren. Het bedrijf is dan ook actief met "Agentures en commissiehandel in alle Koloniale- en Bakkersartikelen", als "Depot van Bessenwijnen en Sappen van Joh. W. Meijer, Sneek" en als "Groothandel in Eng. Pepermunt en Suikerwerken".¹⁰ De zaak aan de Kruisstraat houdt Beekman aan tot hij omstreeks 1900 met zijn gezin naar Zuidlaren verhuist. Abraham Roelf Bouwman wordt de nieuwe eigenaar van het pand. Bouwman's handel is echter van korte duur, want reeds op 12 september 1904 wordt het faillissement uitgesproken. In de faillissementsbeschrijving treffen we een keur van rookwaren aan. Een greep uit de winkelinventaris leert ons dat gangbare sigarenmerken van dat moment onder andere zijn Paljas, Tadellos, La Perfection, Java Inpost en Reuzenknak. Pijprokers gebruiken tabak met namen als De eerste pijp, De toelast, Concurrentie en Reclamebaai.

Verder bevat de inventaris verschillende soorten tabakspijpen en sigarettenpijpen.¹¹

Omstreeks 1880 begint J. Lamberts een handel in sigaren aan de Stationsstraat 1. Na zijn overlijden zet zijn vrouw de zaak voort als de firma Wed. J. Lamberts. Zoals de etalageruiten op oude ansichtkaarten vermelden, verkoopt deze al spoedig zeer gerenommeerde tabakszaak "Geïmporteerde Havanna- en Manilla-sigaren". In de loop der jaren neemt Gerard Lamberts de zaak van zijn moeder over. De firma vervult voor die tijd al een beperkte grossiersrol voor verschillende Asser middenstanders. In 1908 verleent de gemeente Assen de firma Wed. J. Lamberts een vergunning tot het bouwen van een fraai Jugendstil-hoekpand.¹² 'Borneo' wordt een kapitaal pand met een teakhouten dubbele winkeldeur, afgehangen met koperen scharnieren. Ook de dubbele "winkelklokschel" is in koper uitgevoerd. De ruiten in de voordeuren zijn voorzien van geslepen facetten.

Assen, den 18 September 1896.

AGENTURES
EN
COMMISSIEHANDEL
in alle
Koloniale- en Bakkers-Artikelen.

SIGARENHANDEL.

De Heer *J. Brunsting* Ap.

Depôt
VAN
Bessenwijnen en Sappen
VAN JOH. W. MEIJER, SNEEK.
Groothandel in
Eng. Pepermunt en Suikerwerken.

Debt aan **J. BEEKMAN.**

Noot aan Hdd. à Contant verhoofd en geleverd.

Van 16	aan sigaren.		
Mkt 20	"		
1896			
April 25	op beband		
			1750
			1200
			1050
			500

Nota van J. Beekman voor geleverde sigaren aan de heer Brunsting. Uit het hoofd wordt duidelijk dat Beekman in meer dan tabakswaaren handelde (Rijksarchief in Drenthe, archief arrondissements-rechtbank)

Borneo, het pand van de firma Wed. J. Lamberts op de hoek van de Oostersingel / Stationsstraat. Foto van omstreeks 1920 (collectie E.W. Stel te Assen)

Ook aan het begin van deze eeuw beschouwen de meeste mensen die in Assen een tabakszaak beginnen de opbrengsten daaruit meestal nog als neveninkomsten. Een goed voorbeeld is Harm Tijs, tot 1917 sigarenhandelaar aan de Kerkstraat en daarna aan de Gedempte Singel, op de hoek van de Nieuwe Huizen, die tevens “beëdigd makelaar in vaste goederen en assurantien” is. Een familielid herinnert zich jaren later: “Harm Tijs is in eerste instantie makelaar, maar als de zaken slecht gaan, koopt hij een sigarenzaak en zet er zijn eigen vrouw en een winkeljuffrouw in. Ook worden er hengelsportartikelen (één vaste etalage), koffie en thee verkocht. Meestal worden er één of twee sigaren per klant verkocht, een enkele keer vijf, samengebonden met een lintje. Als men een kistje met twintig sigaren verkoopt, aan een rijk iemand, dan is de dag goed. Harm Tijs denkt overal rijk mee te worden, maar het

gezin heeft het in feite altijd armoedig gehad”.¹³

Enkelen wagen echter wel de stap en richten zich zuiver op de verkoop van tabakswaaren. Onder hen zijn er die zich in Assen een naam hebben weten te verwerven. Wellicht de bekendste is de tabakszaak van Jan Pieter Greebe op Brink 18, die zal uitgroeien tot dé zaak in Assen voor het betere publiek. Als Greebe in 1935 wordt opgevolgd door zijn zoon Huib, heeft de zaak voornamelijk klanten van het gemeentehuis, het provinciehuis en de rechtbank: “Onder hen heb je Mr. Pelinck uit de Gymnasiumstraat, van wie bekend is dat hij de vochtigheid van de sigaren goed in de gaten houdt. Is er veel vochtigheid in de lucht dan pleegt hij te vragen: ‘Heb je gestookt, Greebe?’ En of er nu wel of niet extra gestookt is, Huib Greebe’s antwoord is altijd: ‘Ja hoor meneer, prima gestookt!’, wat voldoende is voor

*Huib Greebe zittend in de vensterbank van zijn zaak aan de Brink omstreeks 1935
(collectie Mw. G. Oostergetel-Huizing te Assen)*

mr. Pelinck om met de vertrouwde doos van 6 of 8 sigaren te vertrekken.”(...) “Door de week is de zaak van Greebe tot ’s avonds 8 uur geopend en in ’t weekend tot 10 uur. Zijn personeel krijgt instructies als: “Je blijft vriendelijk. En als je je agressie kwijt wilt, dan draai je je maar om, want hier heb ik allemaal lege sigarenkistjes staan en dan vloek je daar maar een potje tegen. Maar je blijft vriendelijk tegenover de klant met ‘Ja meneer, alstublieft meneer’. En natuurlijk altijd het puntje eraf knippen voor de sigaar wordt aangestoken!”¹⁴

Noten

1. J.A.R. Kymmell en Y. Zijlstra, *Na een eeuw 1807-1907. Gedenkschrift ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan der Gemeente Assen* (Assen, 1907) 61.
2. Gemeente-archief Assen (GAA), cohieren van de hoofdelijke omslag, 1860-1919.
3. Drents Museum te Assen, deel briefhoofd, respectievelijk 1856 en 1862.
4. *Ibidem*, 1882.
5. Mededelingen van de familie J.M. Veeze, Assen, 1990.
6. Johan Fabricius, *Jeugdherinneringen van een Asser jongen* (2e dr.; Assen, 1959) 105.
7. GAA, bevolkingsregister 1880-1900.
8. Brievenboek van de firma Wed. H. Meulenkamp te Kampen, september 1886-januari 1900, brief nr. 169, 5 mei 1887.
9. GAA, notulen B. en W., brief nr. 168, 14 september 1891.
10. Zoals blijkt uit een nota aan de heer Brunsting te Assen, Rijksarchief Drenthe (RAD), archief arrondissementsrechtbank, dossier Brunsting, 1896.
11. RAD, archief Kamer van Koophandel, opgeheven zaken, geen invoernummer, doos 375.
12. GAA, brievenboek van stadsbouwmeester Timmermans, brief nr. 182, 10 juni 1908.
13. Mededelingen van de heer H. Thijs, Den Haag, 1987.
14. Gebaseerd op mededelingen van diverse informanten.

Stille getuigen

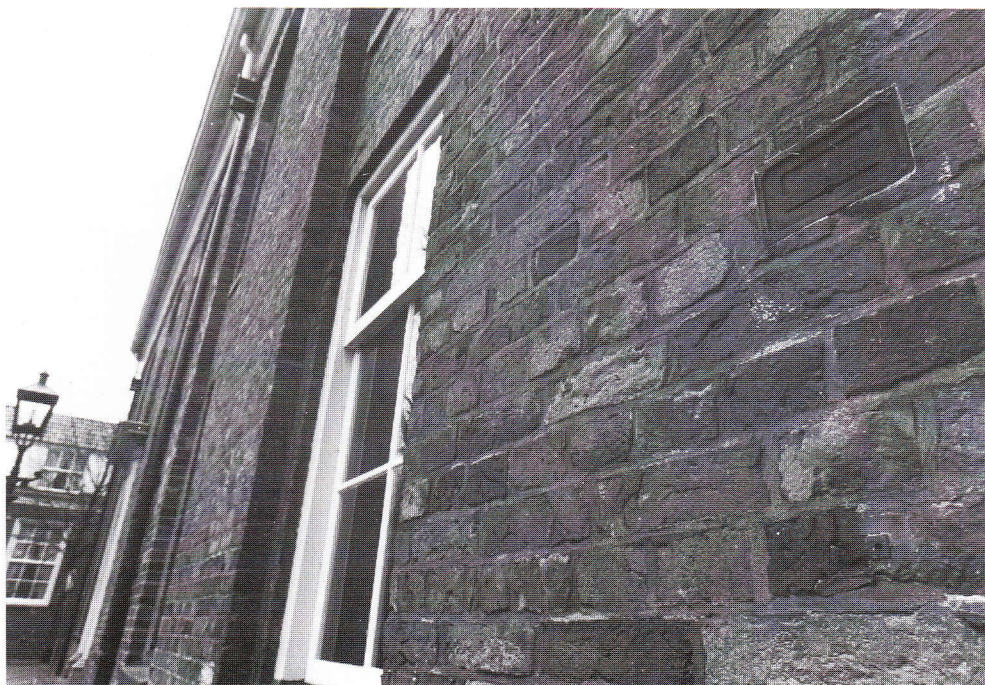

Mogen we u uitnodigen mee op zoek te gaan naar een wel heel bijzondere stille getuige? De tocht brengt ons naar de Brink, om precies te zijn naar de noordgevel van de Abdijkerk. Daar gaan we aan de rechterkant tussen het eerste en het tweede raam in staan en kijken 1,37 m. links van het rechterraam en 1,33 m. rechts van het linkerraam. Het doel van de reis: op 2,15 m. van de begane grond ziet u een bronzen plaatje van 20 cm. lengte en 12 cm. hoogte. Middenin het plaatje loopt in de lengterichting een groef van 13 cm. lengte en 0,5 cm. breedte. Precies op de halve hoogte van deze groef bent u op 13,8 m. boven het Amsterdams Peil...

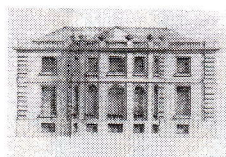
Tussen 1875 en 1885 brachten Dr. L. Cohen Stuart en zijn opvolgers in opdracht van de Nederlandse regering op honderden plaatsen in Nederland hoogtemerken aan. Men koos voor het aanbrengen van de merken gebouwen 'die weinig gevaar liepen verloren te gaan'. In Assen waren dat naast de Abdijkerk de HBS en het tolhuis aan de Beilerstraat en het armwerkhuis aan de Rolderstraat, later bekend als Avondrust. De laatste twee gebouwen zijn inmiddels echter afgebroken.

tekst: Bertus Boivin

foto: Harry Cock

Inhoud

Tj. Jongsma

ROMEINSE PALEIZEN VOOR ASSEN
De plannen van Giudici uit 1809

pagina **1**

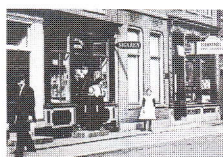
OOGGETUIGEN

pagina **10**

“WELKE HEERLIJKE WANDELINGEN”
Een bezoek aan het Assen van het begin van de
twintigste eeuw

pagina **12**

M. Hiemink en H. Sprik

TABAKSWINKELS IN ASSEN TUSSEN 1859 EN 1935

pagina **19**

STILLE GETUIGEN

pagina **25**
